

Александра Фостиков^{*}

Историјски институт
Београд

ПОВЕЉА ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА О ПОКЛОНУ
ЛИВАДЕ И ПАЛИОКОМЕТИЦЕ ХИЛАНДАРУ (Хил. 34)^{**}
1348, мај 12.

Сажетак: Повеља цара Душана Хиландару о дару Ливаде и Палиокометици (Хил.34), постојала је у најмање три примерка, једном на пергаменту и два на папиру. Данас се примерак на пергаменту, који се некада налазио у Хиландару, сматра изгубљеним, док су друга два сачувана – један у Архиву Хиландара и други у Музеју Српске православне цркве. Мада се делом разликују, они нису суочавани, нити је о њима посебно расправљано. На основу њиховог међусобног, као и односа са сродном групом акта, мора се закључити да иако се верзије Хил. 34, делимично разликују, да садрже и појединачне аутентичне податке, те да је акт састављен на основу оригиналних даровница. Стога се може претпоставити и првобитно постојање оригиналног акта о овом поклону.

Кључне речи: Стефан Душан, Хиландар, Ливада, Палиокометица, Света Гора, Комитиса, повеља, дипломатички фалсификат, збирни акт.

Опис исправе

Повеља цара Душана Хиландару о дару Ливаде и Палиокометици (Хил. 34), данас се сматра потпуним фалсификатом, иако је најпре уврштена у оригинал. Мада се о датој више пута расправљало, а на акт се често и позивало у оквиру критике сродних докумената, постојеће верзије нису и суочене, па су некада су навођене наизменично, без праве упутнице о којој се тачно ради. На такво стање утицао је низ фактора, од континуираног коришћења повеља, ради регулисања додељених

* Ел. пошта: aleks.fostikov@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (ев. бр. 177029).

привилегија, до губљење истих, као и промена приликом реорганизације збирки, попут премештања печата. Само пратећи податке о проучавању повеља манастира Хиландара, увиђа се да је макар у последња три века, дошло неколико пута до промене састава збирке, па тако се стање разликује у време Аврамовића и Успенског, од оног у време Севастјанова, или чак и међусобно Соловјева, Ђоровића, Мошина или Синдика, да поменемо само неке истраживача архива манастира Хиландара, од којих сваки затиче нешто другачије стање, према ком се и оријентише. У међувремену неке повеље су изгубљене, неке и поново пронађене, а поједине и другачије датиране, приписане другим личностима, проглашене фалсификатом или пак оригиналом.¹

Стога мада у прилог сврставања овог акта међу фалсификате, говоре делимично спољне одлике као и поједини подаци из текста, важно је утврдити број постојећих верзија, те их и размотрити, као и њихово место у текућим пословима у континуитету, као и успоставити везу са сродним актима. Треба истаћи и да је по питању сродности, Хил. 34, давно доведен у везу са документима Протата познатим као Chil. 136 (Chil. gr. 136) и Chil. 137 (Chil. gr. 137), као и актом цара Душана од 26 априла 1348 (Хил. 33), који је уједно парњак са последњим грчким актом, а који се такође сматрају фалсификатима.²

¹ О истраживању светогорских архива: С. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку. Извори и историографија I*, Београд, 1937, 42–98; М. Живојиновић, *Историја Хиландара I* (од оснивања манастира 1198. до 1335. г.), Београд, 1998, 33–41, са ст. лит. У новије време са детљаним пописом литературе и месту налажења збирки руских истраживача: И. П. Шеховцова, *По следам афонской экспедиции П. И. Севастянова*, Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия V: Вопросы истории и теории христианского искусства, Вып. 26, 2017, 109–130. О различитим датирањима или мишљењима о припадности повеља поједињим личностима, видети: претходне бројеве ССА, *passim*, као и *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*. Књ. 1, 1186–1321, прир. В. Мошин, С. Ђирковић, Д. Синдик, Београд : Историјски институт, 2011, *passim*. О фалсификатима цара Душана, видети такође бројеве ССА, *passim*, као и Д. Живојиновић, *Карејске хрисовуље Стефана Душана*, ИЧ Л (2003) 33–52.

² L. Petit, B. Korablev, *Actes de Chilandar I, Actes grecs*, Византійский Временникъ, Приложение къ XVII тому, С. Петербургъ 1911, Reprint, Amsterdam: Adolf M. Hakker, Editeur, 1975, 284–292; Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 192, 193; М. Ивановић, *Лажна хрисовуља цара Стефана Душана о међама хиландарских поседа на Светој Гори: 26. април 1348. године*, ССА 14 (2015) 41–64. Мора се истаћи да Мошин белешку Киријака о преводу из 1614, наводи у грамотама и приликом расправе о Хил. 34, што уноси додатну забуну. Заправо таква белешка се не налази на самом акту Chil. 136, колико је познато. Додатно са обзи-

***

За сада, позната су најмање три ћирилична преписа акта о поклону Ливаде и Палеокометице из различитих периода, од којих се два можда могу рачунати и као потпуно засебне повеље или варијанте, које носе различите датуме и баштине нешто другачије податке.³ Први на пергаменту, некада се налазио у Хиландару, али је у међувремену изгубљен, а тренутно није познато да ли је и где тачно сачувана његова фотографија (I). Друга два, писана на папиру су сачувана (II, III). Један, овде приређени (II) чува се у Архиву манастира Хиландара, у збирци српских средњовековних повеља (АХС 34, топографска сигнатура А 4/14). Други (III) најпре помиње Ј. Шафарик, 1831. године, означавајући га као препис из XVI века, сачуван у тадашњој збирци Карловачке митрополије, о чему белешку доноси и Ф. Миклошић. У новије време о тој трећој сачуваној верзији (III) говори и М. Грковић, која указује да је акт преведен на немачки крајем XVIII века, када је и регистрован у Карловачки протокол, као и да се данас налази у Музеју Српске Православне Цркве у Београду, у заоставштини Грујића. Од поменутих, два носе исти датум 12. децембар 1347 (I, III), док на трећем стоји 12. мај 1348. године (II), а само један, онај на пергаменту, бележи се са печатом (I).⁴

ром да приређивачи не доносе цео текст Chil. 136, према ком су сумњичави, већ само напомињу да други део представља Chil.111, биће потребно сачекати ново критичко издање ових акта које је у припреми у оквиру француске серије *Archives de l'Athos*, како би однос те сродне групе могао детаљније да буде и размотрен. L. Petit, B. Kogalev, *Actes de Chilandar I, Actes grecs*, 284, видети напомену уз број акта. За ново издање: *Actes de Chilandar, t. II, par Mirjana Zivojinović, O. Delouis. En préparation. Centre de recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance:* <http://www.orient-mediterranee.com/spip.php?article1005> (17.09.2017).

³ Ради растеренавања текста, верзије означавамо одмах са римским бројевима I–III, при чему се са I означава верзија Аврамовића на пергаменту, са II верзија из Хиландара, данас позната као Хил.34, а са III верзија која се налази међу тзв. *Карловачким повељама*.

⁴ Д. Аврамовић, *Описание древности сербски у Светой Атонской гори*, Београд, 1847, 47–51 бр 11, Т. 8 бр. 9, уп. Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти*, 191–193 бр. 66, уп. Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник САНУ 9, Београд 1997, 114–115, бр. 34, уп. F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae*, 1858, 128, № CXII; М. Грковић, *Повеља цара Стефана Душана за место Ливаду од 12. децембра 1347. године*, Јужнословенски филолог 64 (2008) 47–50. Видети и ниже.

Документ чије издање се овде доноси писан је на папиру са воденим знаком рака, који потиче из XVII века, чува се у Архиву манастира Хиландара (сигнатуре: Хил. 34, А 4/14), док су фотографије похрањене у Архиву САНУ 8876 – ж – 60, као и у Народној Библиотеци Србије – Ф 2765; док се у Архиву Србије чува микрофилм, на основу ког је и приређено ово издање. Од важнијих спољних обележија према опису Душана Синдика истиче се да акт почиње великим крстом, украшеним словима, као верзија крста „на Голготи“, али и да се око његове осе налази пет редова слова: Ц–С, ИС–ХС НИ–КА Ф–Х Ф–П, односно позната формула са додатком, па сада гласи: *цар славни, Исус Христ побеђује, светлост Христа обасијаве све.* Наводи и да повеља садржи крст пре потписа, те да су оба, као и потпис и речи: *царства ми и слободеси* исписане црвеним мастилом. Такође доноси и сам почетак и крај акта, као и потпис, те белешку о каснијим тешко читљивим записима написаним на полеђини акта, залепљеној са три траке. Како не располажемо са фотографијом задње стране акта, записе наводимо према овом аутору. Тако испод прве траке стоји најпре: *атроса*, а нешто ниже и: *К8метица ... ршпм (...) Зигос срвопртесь (...)*, а затим испод друге „*писмом лепшим од основног текста*“ и: + *Ц(а)ра Стефана рисов8ль за К8метиц8.* Затим следи и запис обичном оловком „1348, бр. 45. Јбоу тоб хриσбоуλω тоб Στεφάνου περι της Κομήτηςας σερβικῶ...“. Према овим записима може се закључити да се акт сматрао не само повељом о даривању Ливаде и Палиокометице, већ изгледа и неком врстом збирне или сводне повеље цара Душана, за хиландарске (српске) поседе у Куметици (Комитиси, Кумици).⁵

Овом опису треба додати да је црвеним мастилом исписан и иницијал П, украшен са два крста на ногама, и који је у висини прва четири реда, као и нека напомена испод текста, а испред поменутог *царства ми* (р. 53), које је заправо само у том реду исписано црвеним мастилом. Такође на више места налазе се различите ознаке и додаци, за које није сигурно да ли и потичу из времена преписа. У питању су усправне линије исписане црвеном бојом (р. 32, 45), можда да означе

⁵ Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 114–115. Интересантно је да аутор указује на постојање реверса из 1973. године за ову повељу, а за исти сматра да се вероватно и односи на постојећу верзију II, из XVII века, мада остаје питање зашто би се реверс у том случају и даље чувао. О Комитиси: М. Живојиновић, *Комитиса у светлости нових докумената*, ЗРВИ 41 (2004) 279–291, са изворима и ст. лит. Видети и ниже.

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

место прекида текста, затим се на неколико места налазе уписане ознаке обичном оловком (р. 16, 57), и коначно изнад поједињих речи и по неколико слова исписаних неком врстом златне или окер боје (р. 24, 37). За разлику од верзије I, овде се место издања налази у истом реду где и датум, а текст је исписан у 60 редова, док је потпис испред ког се налази прост крст исписан у једном – 61. реду. Изгледа да је акт временом страдао од влаге, па се у истом налазе и лакуне, а на левој ивици није извесно да ли је на појединим местима нешто и дописивано између редова или су у питању остаци разливеног мастила са евентуално неког другог акта, пошто се исто налази и ван ивица текста, све до обода саме повеље. Такође данас се у десном горњем углу налази исписан каталошки бр. 34, црвеном бојом, док се претходне ознаке изнад истог писане црном бојом једва назиру (II с. а ? – можда стара упутница на некада познати број верзије), а на средини са десне стране утиснут је и печат архива манастира Хиландара. Повеља је писана полууставом са елементима канцеларијског брзописа – јавља се често високо Т, како само, тако и у лигатурама (тр, тв, ти), а брзописно су исписане и поједине речи попут кир и то доследно.

Ранија издања

Ј. Рајић, *История разныхъ славенскихъ народовъ, наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ, изъ тмы забвения изятая и въ светъ исторической произведенная..* въ Виениѣ, II, 1794, 628–629 (у изводу); Р. Ј. Schaffarik, *Serbische Lesekrörner, oder historisch-kritische Beleuchtung der Serbischen Mundart*, Pest 1833, 126 (у изводу и то бр. III); Д. Аврамовић, *Описание древностей сербски у Светой Атонской гори*, Београд, 1847, 47–51 № 11; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 124–128, № CXII; Архимандрит Леонид (Л. А. Кавелин), *Историческое описание Сербской царской лавры Хиландаря и ея отношения к царству сербскому и русскому*, Чтенія въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при Московскому университетѣ 4 (октябрь –декабрь), Москва 1867, 60–62, у изводу; Т. Д. Флоринский, *Памятники законодательной деятельности Душана, царя сербов и греков. Хрисовулы. Сербский законник. Сборники византийских законов*, Киев, 1888, 41 № 9 (у изводу); П. Срећковић, *Историја српскога народа: Време краљевства и царства (1159–1367)*, Београд 1888, 535–539 (превод, уместо потписа ставља интитулацију); С. Новаковић, *Законски споменици*, 416–417 бр. 24 (у изводу са грешком у датуму – 1. децембар 1347); В. Korablev, *Actes*

de Chilandar, deuxièmte partie, Actes slaves, Византийскій временник, приложение къ XIX тому, С. Петербургъ, 1915, 489–493, № 37; П. Ђорђић, *Помени св. Саве у нашим старим споменицима*, Светосавски зборник II, СКА, Београд 1939, 204–205 № 25 (у изводу).

Текст повеље*

+ Понеж(ε) оубо чл(овѣ)колюбець б(ог)ъ неизр(ε)чен(ъ)ною мѣдростю и промыслом(ъ) 8страгае вѣса поставивъ въ врѣм(ε)на и лѣта положи въ швласти свои и на2|рекъ въ них(ъ) ц(а)ре же и власти и кнезе и давъ имъ комѣждо ждрѣбей свои облад(а)ти и строити, також(ε) ес(ть) лѣпо, тако шт(ъ) ник(о) прїемлющим(ъ) ц(а)р(ъ)ство [3] и власть, и сего должно кес(ть) хвалити ч(и)стк с(вѣ)тѣ его храми и огодьники и любити их(ъ) и 8крашати съ вѣсакими потрѣбами ц(а)р(ъ)скими [4] изрѣд[ъ]не еже пач(ε) съ бл(а)годаренїем(ъ) и почестыми с(вѣ)т(о)мѣ и живоносномъ гробѣ с(вѣ)т(а)го прѣродитела моег(о), прѣпод(о)бнаг(о) Симеона, новаго [5] муроточ[ъ]ца, Еже шврѣтаем(ъ) ц(а)р(ъ)ствоу крѣпость и 8твръжденїе и довольствомъ дос(то)анїе и шдрѣжанїе м(олит)вами его, с(вѣ)т(ите)ла ж(ε) и чудотворца [6] Савоу блыжнаго шт[ъ] нас(ъ) ходаташа къ Г(оспод)8, тѣмъ же и азъ, въ Х(рист)а бл(а)говѣрнїи и Х(рист)олюбивїи само- дрѣжъць срѣблѣм(ъ) и грѣком(ъ) и бльгаром(ъ) и арба[7]насомъ и дисїи рѣкше западной стране Стефанъ ц(а)рь,⁶ б(о)ж(ъ)ственою любовюю разжигаем(ъ) прїдох(ъ) въ С(вѣ)тѹю Горѹ аѳоискѹю, въ с(вѣ)тѹю вѣ- ли[8]кою лавроу ср(ъ)вскою, въ монастырь гл(аго)лѣмїи Хїланьдарь⁷, иже и създанна быс(ть) прѣродитѣлми моими, прѣпод(о)бным(ъ) Сименом(ъ) новим(ъ) муроточцем(ъ) [9] и бл(а)женімъ иерарьхомъ кур(ъ) Савомъ прѣвїм(ъ) 8читецем(ъ) нашим(ъ). И видѣх(ъ) храмъ и ракъ источившѹю муро прѣрѣдитѣла моег(о) Симеона с(вѣ)т(а)го [10] и швобизавъ поклоних(ъ) се и покон прїемъ елико моши и пакы бл(аго)с(ло)венїе прїемъ шт[ъ] прѣдржецаг(о) начельство прѣпод(о)бна-

* Редакција издања и превода: Т. Суботин-Голубовић.

⁶ У издању Аврамовића – верзији I стоји само: азъ, въ Х(рист)а бл(а)говѣр[ъ]ни и Х(рист)олюбивїи самодрѣжъць Срѣблѣм(ъ) и Грѣком(ъ) Стефанъ ц(а)рь. Д. Аврамовић, *Описање*, 47.

⁷ Код Аврамовића, свуда Хилантар са т уместо д. Д. Аврамовић, *Описање*, 48 и даље.

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

г(о) рак⁸ |11| игоумена кур(ь) Герасија іер[о]монаха и шт[ь] братије, еже поити ми и поклонити се с(в)е(т)ымъ мѣстом(ь) и иже въ без[ь]мльвији живѣціим(ь) с(в)е(т)ымъ и |12| ч(ь)стным(ь) ш(ь)тем(ь) и тако шъд(ь)ш⁸ ми въ Светију Гор⁸ и покланяючи⁸ ми се св(е)тым(ь) и великијим(ь) цр(ь)квамъ и бл(аго)сл(о)веніе прїемъ шт[ь] с(в)е(т)ыих(ь) и ч(ь)ст(ь)ныих(ь) |13| и агр(е)лшм(ь) подобниих[ь] житијем(ь) шт[ь]циъ и елико быс(ть) моцино ц(а)р(ь)ств⁸ ми 8красиխ(ь) с(в)е(т)ые и ч(ь)ст(ь)ные храми шт[ь] малих(ь) даже и до великихъ шво златиј|14|ми съсди и сребреними швож[е] с(в)е(т)ешнними шдеждами и бл(а)годарих(ь) г(оспод)а нашег(о) Ј(со)у(са) Х(рист)а и прѣч(и)ств⁸ њго м(а)т(е)рь бл(а)г(о)д(а)т(е)льниц⁸ мою |15| иже спод(о)би ме видѣти щима моима еж(е) прѣжде слышах(ь) и желах(ь)⁸ видѣти паки възвративш⁸ ми се въ свои выше реч(е)ни монастирѣ |16| Хилан(ь)дарь и елико быс(ть) ц(а)рьств⁸ ми 8красиխ[ь] с(в)е(т)ијю цр(ь)к(о)въ с(в)е(т)ешнними шдеждами и съсди и иими потрѣбами також[е] и прѣжде мене |17| с(в)е(т)ии хтиорије и родитељи моими⁹ с(в)ето)го же прѣподобнаг(о) игумена курь Герасија и съ братијами шдровах(ь) також(е) мольбники еж(е) |18| къ б(ог)оу въ нашем⁸ сп(а)сенју и државе ц(а)рьства прїидѣ же къ мнѣ игумен(ь) курь Герасије съ ч(ь)ст(ь)ныим(ь) съборшм(ь) лавры хиланд[а]рскїе и |19| повѣдаше цар(ь)ств⁸ ми тако кс(ть) мѣсто на Прѣвлацѣ швце С(в)е(т)ые Гори гл(агол)јемое Ливада и храмъ с(в)е(т)а)го архїереа и чудотвор[ь]ца |20| Николи г(лаго)лјемое Палишкометица и рѣкоше: въ ц(а)р⁸ кѣпи нам(ь) мѣсто сїе за 8покоенїе с(в)е(т)а)го монастира твоемоу ж(е) ц(а)р(ь)ств⁸ |21| въ вѣчн⁸ю памет(ь) и съедини съ мѣстом(ь) г(лаго)лјим(ь) Скорија еже кс(ть) кѣпиль прѣродитѣль твои ш(ь)щени Сава шт[ь] прота С(в)е(т)ие Гори |22| курь Ислака и шт[ь] всего събора за шесть съть перперь великих(ь) и приложиль с(в)е(т)о)м⁸ монастир⁸ и єще кс(ть) монастирь г(лаго)лјеми Зигъ що кс(ть) даль с(в)е(т)о)м⁸ прѣродителю твоем⁸ курь Саве ц(а)рь грѣческїи курь Иледѣ. И принесоше христов⁸ле за Зигъ и за мнѣ|24|сто зовомое Скорија и азъ бл(а)гословъ въспрѣх(ь), видѣвъ их(ь) 8срѣдїе къ с(в)е(т)о)м⁸ монастир⁸ и изволи се ц(а)р(ь)ств⁸

⁸ Ове речи нема у верзији Ј. Д. Аврамовић, *Описаније*, 48.

⁹ Реченице також[е] и прѣжде мене с(в)е(т)ии хтиорије и родитељи моими нема у верзији Ј. Д. Аврамовић, *Описаније*, 48.

ми за выше реч(е)нна [25] мѣсто на Прѣвлацѣ що има С(вѣ)тла Гора обще гл(аго)лѣмое Ливада и храм(ъ) с(вѣ)таго архїерарха и чудотворца Николи г(лаго)лѣмое [26] Палїшкометица еже коупити ми то и съединити сь скор[ь]пійском(ъ) мегомъ и сь зигъском(ъ) и приложити прѣс(вѣ)тѣи вла[ы]ч[и]ци н(а)ши [27] в(огороди)ци хиландар(ъ)скoi и авѣе призвах(ъ) ч(ь)ст(ь)ниe и б(о)гоноснїe w(ть)це къ себѣ и прота кур(ъ) Германа и поисках(ъ) мѣсто сь лю[28]бовию. Прот же кур(ъ) Германъ и въсь съборъ С(вѣ)тїe Горы съвѣтъ сътворыше продаше ми выше р(е)ченое мѣсто Ливадѣ [29] и Палїшкометицѣ⁸ храмъ с(вѣ)т(а)го архїереда и чюд[о]творца Николи сь въсѣмъ оправданїем(ъ) и синори що имаат(ъ) за ти[30]сѣцѣ⁸ и седмъсѧть и шестъдес(е)тъ златиць.¹⁰ 8молих(ъ) же с(вѣ)тїи съборъ тако да се потрѣде и да покажѣ⁸ мегк и прѣделе [31] мѣстом(ъ) тѣмъ и да съе⁹ дине съ скорпійско¹¹ м(ъ) и зигъском(ъ) *(мег)шм(ъ)* еже *(и сътворише и)* поидоше сь ц(а)р(ъ)ством(ъ) ми *(до вы)*[32]ше реч(е)ннѣх(ъ) мѣсть и сь въ¹⁰сакимъ сѣдомъ и законшм(ъ) ц(а)рьс¹¹кыим(ъ) изнаидоше *(мег)к* и синоре. Прѣви синоръ починк [33] шт(ъ) въстока гдѣ слази путь вѣлыкї на Сиркинарию исподь брѣда и т¹²8и и ма два камена становита и шт(ъ) т¹³8и [34] на море и покраи мора на Топила близъ К8метици и шт[ъ] т¹⁴8и прѣма К8метицѣ на ц(а)р(ъ)скыи поут(ъ) на трѣстїe и шт[ъ] т¹⁵8и [35] къ западѣ на простѣчени ками на путь и шт[ъ] т¹⁶8и выше на Батовѣ крѣшкѣ и шт[ъ] т¹⁷8и къ западѣ по хридѣ на великии [36] поток ниже Скорпїe и прѣко потока исходи выше на дѣланї ками що има три роговик тѣре є¹⁸копан¹² и повише [37] конь путь на камен(ъ) плоскни и забодѣни и шт[ъ] тлѣи прѣко хрода 8правь на морѣ шт[ъ] юга и т¹⁹8и има варници⁸ на краи мора [38] и шт[ъ] т²⁰8и покраи мора покраи мора (!) на Какодїавѣ и шїе покраи мора до срѣдь Сикамнїe гдѣ потокъ пристае 8 море и т²¹8и [39] има врѣлѣ и шт[ъ] тлѣи глѣда на въстокъ на хридь на

¹⁰ У верзији I, за исписивање цене од 1760 златица, коришћена је бројчана вредност слова: аұң. Д. Аврамовић, *Описаниe*, 49.

¹¹ Лакуне овде, као и даље допуњене су са издањем Аврамовића и делом Шафарика: Д. Аврамовић, *Описаниe*, 49; P. J. Schaffarik, *Serbische Lesekörner*, 126.

¹² Цела реченица делимично је изменењена, па се у I, додатак к западу налази касније, два пута се наводи *по хриду – по хриду*, а уместо речи забоден у вези каменог међника, користи се укопан, уп. Д. Аврамовић, *Описаниe*, 49. Исти је случај и код Шафарика. P. J. Schaffarik, *Serbische Lesekörner*, 126. На овом примеру се види истоветност текстова I и III.

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

расцѣплѣни ками близъ ц(а)р(ь)скога пѣта и шт[ь] тѣи пѣтем(ь) пѣтем(ь) (!) на гвмно гдѣ има |40| дѣвь що се зове Каладенра и паки пѣтем(ь) пѣтем(ь) (!) и вѣзима на дѣсно на Бели Брегъ и прѣко потока на вѣликѣ грамадѣ и пониже |41| хридом(ь) на дрѣгѣ грамадѣ и подолѣ на црвѣни ками зовоми Пирипетра и шт[ь] тѣи вправь на морѣ и моремъ морем(ь) (!) исподь Зига |42| и мимо Зигъ¹³ напрѣдъ морем(ь) и выше мора има водицѣ и трѣсть и шт[ь] тлѣи вправь вѣз горѣ на брѣдо на Велико блато |43| и прѣко Гльвокога потока исходи на раванинѣ и тѣ кс(ть) камен(ь) становит(и) и више що изходи хридъ¹⁴ на Великѣ Биглѣ и тѣ |44| кс(ть) ками г(лаго)лѣми Моливъдоза и шт[ь] тлѣи Бигломъ шпѣтъ¹⁵ на Соръкинарїю на два камена становита под(ь) брѣдо шт[ь] клѣ швви |45| синорь починкѣ и иже се обрѣтоше тогда на съборѣ записа и тѣх[ь] имена ц(а)р(ь)ство ми вѣ сїемъ златопечатлѣнемъ |46| христовѣ вѣдениѣ: ч(ь)ст(ь)ны пруть С(вѣ)тые Гори Геръманъ єромонах(ь), ц(а)р(ь)скіе великие Лаври игвмен(ь), Іакаки єромонах(ь), |47| великие и ч(ь)ст(ь)нїе обытѣл(и) Ба>топеда, игвменъ Корънилѣ єромонах(ь),¹⁶ ч(ь)стные обытѣли иверскіе игвмен(ь) Ниль¹⁷ єромонахъ, |48| Зиропотамѣ игвмен(ь) Павль єр(омон)ах(ь), Свигъменѣ игвменъ, Слѣчдерїе єромонах(ь), Каракалѣ игвмен(ь) Лаврентиѣ єромонах(ь), рѣшки |49| игвмен(ь) Ишакум(ь) єромонах(ь), Дохтарѣ игвменъ Ромиль єромонах(ь), Зенофонъ игвмен(ь) Барълаам(ь) єромонах(ь), Филоѳеѣ игвмен(ь) |50| Матѳею єромонах(ь), Кастанонитѣ Паисиѣ єромонах(ь) игвменѣ, Иловѣскїи игвмен(ь) јевдѣль єромонах(ь) и Зографѣ игвмен(ь) Манка|51|рїе єромонах(ь), Симеона Петра обитѣли игвмен(ь) Мадѣмъ єромонах(ь), Котломѣсѣ игвмен(ь) Ишаникѣ єромонах(ь),¹⁸ Григо|52|рїеви

¹³ Речи мимо Зига не јављају се у верзији И. Д. Аврамовић, *Описаније*, 49.

¹⁴ У верзији I брдо. Д. Аврамовић, *Описаније*, 49.

¹⁵ У верзији I два пута Биглом, без речи опет: Биглом, Биглом. Д. Аврамовић, *Описаније*, 49.

¹⁶ У попису сведока се често мења редослед речи у односу на верзију I, углавном без других важнијих измена осим у два случаја, уп. Д. Аврамовић, *Описаније*, 50.

¹⁷ За разлику од верзије I, овде се у вези иверског манастира јавља Нил, уместо Харлампија, уп. Д. Аврамовић, *Описаније*, 50.

¹⁸ Док се у верзији I, овде наводи Харитонова обитељ, са јеромонахом Јоаникијем, у верзији II, на њеном месту се јавља манастир Кутлумуш, са истоименим Јоаникијем, али на једном месту изнад. Уп. Д. Аврамовић, *Описаније*, 50.

обитѣли Калистратъ єеромонахъ, с(в)т(а)го Павла обитѣли Паҳоміє єеромонахъ, Діѡнисіеви шбытѣли Өew|53|досie єеромонахъ).¹⁹ И сїе приложи ц(а)р(ь)ство ми и 8тврьди съ златопечатнымъ словомъ съ ч(ь)ст(ь)нымъ съборомъ С(в)т(и)е Гори да кс(т)ь въ |54| областъ прѣс(в)т(и)чи вл[а]д[ы]ч[и]ци нашеи б(огороди)ци хиландаръ ской въвѣд[е]нїе въ с(в)т(а)ла с(в)т(ы)хъ тако да си имаа више реч(е)нна мѣста ни|55|кимже поврѣждена или шт[ь]емлкема нь да с(в)т(а)ла обитѣль хиландаръ скла тѣмени заповѣда шт[ь] нас(ь) и довѣка м(о)лю же |56| и вас(ь) егож(е) б(о)гъ изволитъ ц(а)р(ь)ствовати по нас(ь) или с(ы)нъ ц(а)р(ь)ства ми или инь кого б(о)гъ изволить непотворенъ выти на|57|шемо семо завѣщанїю нь паче потврѣденъ и испльненъ аще ли кто дрѣзнетъ потворити или разорити сїе |58| наше приношенїе и дарь таковаго да разоритъ г(оспод)ъ б(ог)ъ и прѣч(и)стая б(о)гом(а)ти бл(а)г(о)та(и)ница (?). И да м8 с8 соўпъръници |59| с(в)т(и)и Сумешнъ и с(в)т(и)е лъ Сава. И да ес(т)ь причестнъ рекшиимъ възъми възъми распни его. Записа се сїе словеси златопе|60|чатлѣнни и 8тврьди м(ѣ)с(е)ца маиа .ві. д(ь)нъ въ лѣто „Сѣнц. индиктишнъ .а. на Прѣвлацѣ“.²⁰

|61| + Стефанъ въ Х(рист)а б(о)га бл(а)говѣрны ц(а)рь и самодръжацъ Срблкемъ и Грькомъ и Бльгаромъ.

Превод

Пошто је, дакле, човекољубац Бог неизрецивом мудрошћу и промислом уређујући све распоредио је под својом влашћу времена и године, те је у њима именовао цареве, властодржице и кнезове, доделивши свакоме да у своме уделу влада и да га уређује како и приличи. А они који од Њега примају – добијају царство и власт, и дужни су да славе и поштују Његове свете храмове и угоднике, да их воле и украшавају свим потребама царским, а посебно (да исказују) благодарност и почасти

¹⁹ Док се у верзији I као четири последња потписника јављају јеромонаси: Симеона Петра, Григоријеве обитељи, Светога Павла обитељи и Дионисијеве обитељи, овде се на месту потписника Симона Петра, Максим јавља са титулом игумана, а манастир се помиње за једно место изнад, испред Кутлумуша, уп. Д. Аврамовић, *Описаније*, 50.

²⁰ У верзији I, нема речи *утврди* испред датума, а сам датум изузев другог месеца – уместо маја стоји децембар – разликује се и у редоследу навођења података: В лето 1356, месеца децембра, дана 12, индикта 1, а затим је наведено место писања – Превлака, чије име је како је изнад и поменуто, написано усправно у односу на текст акта, уп. Д. Аврамовић, *Описаније*, 50.

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

светом и живоносном гробу светог прародитеља мoga, преподобног Симеона новог мироточца, као и Сави, нашем блиском заступнику пред Господом, светитељу и чудотворцу чијим молитвама стичемо снагу и утврђење за царство, и удовољавањем (њему) – поседовање и одржање. Стога и ja, у Христу Богу благоверни и христольубиви самодржац Срба и Грка и Бугара и Арбанса и Дису то јест – западној земљи, цар Стефан, распаљен божественом љубављу, дођох у Свету Гору атонску, у свету велику лавру српску, у манастир звани Хиландар који су саздали прародитељи моји, преподобни Симеон, нови мироточац и блажени јерарх кир Сава, први учитељ наш. И видех храм и раку која је источила миро прародитеља мoga светога Симеона, и пошто сам је целивао – поклоних (joj) се, и мир примивши колико је то могуће, поново примих благослов од онога који управља раком преподобнога – игумана кир Гервасија јеромонаха и од братије – да пођем и поклоним се светим местима и светим и часним оцима који живе у безмолвију. И пошто сам тако отишао у Свету Гору и поклонио се светим и великим црквама те пошто сам примио благослов од светих и часних и животом анђелима подобних отаца, украсих, колико је било у могућности Царство ми, свете и часне храмове, од малих па све до великих, једне златним и сребрним сасудима, а друге светим одеждама, те захвалих Господу нашем Исусу Христу и пречистој Његовој Матери, доброчинитељки мојој, која ме је удостојила да својим очима видим оно о чему сам слушао и што сам желео да видим. И пошто сам се поново вратио у свој горе поменути манастир Хиландар украсих, колико је могло Царство ми, свету цркву свештеним одеждама и сасудима и другим потребама као што су и пре мене свети ктитори и родитељи моји (чинили). А светога преподобнога игумана кир Гервасија са братијом обдарих зато што се Богу моле за наше спасење и за државу Царства ми. И дође к мени игуман кир Гервасије са часним сабором лавре хиландарске и рече Царству ми да постоји место на Превлаци које заједнички припада Светој Гори,²¹ а које се зове Ливада и храм светог архијереја и чудотворца Николе, звано Палеокометица и рекоше: О царе, купи нам то место за упокојење светог манастира, а твоме Царству за вечну памет, и сједини са местом званим Скорпија које је купио прародитељ твој освећени Сава од прота Свете Горе кир Исака и од целог сабора за шест стотина великих перпера и приложио светоме манастиру, а још и манастир звани Зиг што га је светоме прародитељу твоме кир Сави дао

²¹ Које припада општини, целој Светој Гори.

цар грчки кир Алексије. И донесоше хрисовуље за Зиг и за место звано Скорпија и ја, пошто сам примио благослов, и пошто сам видео њихову усрдност према светом манастиру – одлучи Царство ми за више поменута места на Превлаци која заједнички има Света Гора, звано Ливада и храм светог архијерарха и чудотворца Николе звано Палеокометица, да купим то и да сјединим са скорпијском међом и са зигском, те да приложим пресветој владичици нашој Богородици хиландарској; и одмах позвах часне и богоносне оце к себи, и прата кир Германа и сав сабор Свете Горе те потражих то место са љубављу. А прот кир Герман и сав сабор Свете Горе, пошто се договорише, продаоше ми више поменуто место Ливада и Палеокометицу храм светог архијереја и чудотворца Николе са свим правима и синорима које има за хиљаду и седам стотина и шездесет златника, и замолих свети сабор да се потруде и да покажу међе и границе тих места, и да сједине са скорпинском и зигском међом. Тако и учинише и пођоше са Царством ми до раније поменутих места, и са сваким судом и законом царским изнађоше међе и синоре. Први синор почиње од истока где силази велики пут на Оркинацију испод брда, и ту постоје два камена постављена, и одатле на море и покрај мора на Топила близу Куметице, и одатле према Куметици на царски пут, на тршчар, и одатле ка западу на пресечени камен на пут, и одатле горе на Ватову крушку и одатле на запад по хриду на Велики поток, испод Скорпије, и преко потока излази више на обрађени камен који има три рога и укопан је, и повише поред пута на камен пљоснати и забодени, а одатле преко хрида право на море са југа, и ту поседује варници уз море, и одале све поред мора на Какодијаву, и још поред мора до центра Сикамније, где се поток улива у море и ту има врљу, и одатле гледа на исток на хрид – на расцепљени камен близу царског пута, и одатле све путем на гумно, где има храст који се зове Каладендра и опет све путем те скреће надесно на Бели брег, и преко потока на велику грамаду, и низ хрид на другу грамаду и надоле на црвени камен зван Пирипетра, и одатле право на море и морем испод Зига, и поред Зига напред морем и изнад мора има водицу и трску, и одатле право уз гору на брдо, на Велико блато, и преко Дубоког потока излази на равницу, и ту је камен становити, и горе излази на хрид на Велику Биглу, и ту је камен звани Моливдуз, и одатле Биглом опет на Оркинацију на два камена становита под брдо, одакле овај синор почиње.

А имена оних који се тада нађоше на сабору записа Царство ми у овом златопечатном хрисовуљу, да је на знање: часни прот Свете Горе, Герман јеромонах; царске велике-Лавре игуман Акакије јеромонах; ве-

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

лике и часне обитељи Ватопеда игуман Корнилије јеромонах; часне обитељи иверске игуман Нил јеромонах; Ксиропотама игуман Павле јеромонах; Есфигмена игуман Елеутерије јеромонах; Каракала игуман Лаврентије јеромонах; рушки игумен Јоаким јеромонах; Дохијара игуман Ромил јеромонах; Ксенофонта игуман Варлам јеромонах; Филотеја игуман Матеј јеромонах; Кастамонита игуман Пајсије јеромонах; алупски игуман Теодул јеромонах и игуман Зографа Макарије јеромонах; игуман обитељи Симеона Петра (Симонопетре) Максим јеромонах; игуман Кутлумуша Јоаникије јеромонах; Григоријеве обитељи (Григоријата) Калистрат јеромонах; обитељи Светога Павла Пахомије јеромонах; Дионисијеве обитељи (Дионисијата) Теодосије јеромонах.

И ово приложи Царство ми и утврди златопечатним словом са часним сабором Свете горе: да та област буде пресветој Владичици нашој Богородици хиландарској (храм) Ваведење у светињу над светињама, да има раније поменута места која јој нико неће повредити или одузети, него да света обитељ хиландарска њима заповеда у наше име и довека. Молим и вас и онога кога Бог буде хтео да царује после нас, било да је син Царства ми или ко други кога Бог изабере – да ово наше завештање не буде нарушено, него још и више потврђено и извршено. Ако ли се ко дрзне да наруши или поништи ово наше приношење и дар, таквога да разори Господ Бог и пречиста Богомати благодатница, и да су му супарници свети Симеон и светитељ Сава, и да буде саучесник са онима који су рекли: Узми, узми, разапни Га. Записа се ово златопечатно слово и утврди месеца маја, дана 12, године 6856, индикта првог, на Превлаци.

+ Стефан у Христа Бога благоверни цар и самодржац Срба, Грка и Бугара.

Дипломатичке особености

Судећи према остављеним вестима, у сва три примерка Хил. 34 налазила се симболичка инвокација, на коју се настављала истоветна кратка аренга, са истицањем мотива Божијег порекла власти и светородности мироточиве династије, идентична, изузев у последњој речи (I – Господ; II – Бог). Сличност почетка исте са актом краља Душана, из 1339, Св. Николи Мрачком у Орехову као и замена идеје Сиона и Новог Јерусалима, са ликом светога Сиомеона, одавно је уочена, а идентични текст са таквом изменом јавља се и у Хил. 33.²²

²² Л. Славева, В. Мошин, *Српски грамоти*, 191; С. Марјановић-Душанић, *Хрисовуља краља Душана о даривању манастира Светог Николе Мрачког у Орехову манастиру Хиландару*, ССА 2 (2003) 62; М. Ивановић, *Лажна хрисовуља*, 45.

Скоро истоветном почетку, следи различита интитулација. Док у верзији I тако стоји, азъ, въ Х(рист)а Б(ог)а вл(а)говѣр[ъ]нїи и х(рист)ољубивїи самодръжъцъ сръблкм(ъ) и гръком(ъ), Стефанъ ц(а)рь, у верзији II унутар исте, уметнут додатак и вългаром(ъ) и арбанасомъ и диссїи, рѣкшє западнои стране, па иста одговара оној у Хил. 33. У оба случаја користи се уобичајно аз, што упућује да је праћена постојећа форма канцеларије, у којој се без обзира на увођење множине, прво лице једнине управо задржава у оквиру интитулације.²³

Различитој интитулацији, следи скоро истоветна експозиција, у којој се излажу подаци о боравку цара Душана на Светој гори, обилном даривању свих храмова, и малих и великих, као и посебно самог Хиландара, посети цара мироточивим гробовима предака, и даровима истих светоме манастиру,²⁴ а која се завршава причом о захтеву за куповином места Ливада и Палиокометица, у оквиру интервенције, и успостављању нових граница, у односу на претходне, односно повезивању нових са међама Шкорпије и Зига,²⁵ на шта се надовезује диспозиција са детаљним подацима о самој купопродаји и разграничењу, на основу утврђених међника. Као једине разлике међу актима у оквиру самог текста, истичу се још два важнија момента, у верзији II, је уметнута и реченица о прародитељима ктиторијама, а купопродајна цена је исписана речима, уместо словним цифрама.

Следе и завршне формуле, које осим помињане интитулације, за право чине важније разлике међу верзијама. Најпре ту је списак сведока, где се јављају измене, па се уместо Харлапија (I), у вези иверског манастира јавља Нил (II), а уместо Харитонове обитељи и јеромонаха Јоаникија (I), на њеном месту јавља се манастир Кутлумуш, са истоименим јеромонахом, Јоаникијем (II).²⁶ На овај се надовезују духовна санкција, датум и потпис, испред ког се такође у оба случаја јавља крст. У санкцији се јавља и тема наследства, у којој се помињу син, или кога бог одреди, те речи потворити или разорити.²⁷

²³ С. Станојевић, *Интитулација*, Глас СКА 92 (1913) 147, 150–151.

²⁴ Таква експозиција јавља се у групи Душанових повеља Хиландару, које се везују за време његовог боравка на Светој Гори, заједно са царицом и сином. Н. Порчић, *Дипломатички обрасци средњовековних владарских документа: српски пример*, Филозофски факултет, Београд 2012 (докторска дисертација у рукопису), 56 бр. 174 нап. 1.

²⁵ Још С. Станојевић је указао да је интервенција знатно краћа у Хил. 33. С. Станојевић, *Интервенција*, СКА 96 (1920) 30.

²⁶ Додатно ово су само неке од измена у односу на постојеће, а међу списковима сведока за које је Мошин изнео да су идентични. Заправо разлике малтене постоје између сваке верзије, како се то види из ниже приложеног пописа у ком су истакнуте и разлике.

²⁷ С. Станојевић, *Санкција*, Глас СКА 100 (1922) 31–36.

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

Док су остали подаци па и потпис истоветни, датирање акта се такође разликује. Док се у I наводи година, месец, месечни дан, индикт, у II се најпре наводи месец, па месечни дан, па година и затим индикт. У оба случаја место је наведено на крају. Како је поменуто разликују се међусобно и подаци о времену, у I стоји децембар 1347, у II мај 1348, у оба случаја са истим месечним даном, дванаестим. Иначе датум је дат према византијској ери, речи месец, година и индикт су исписани словима, док су месечни дан, број индикта и година забележени путем нумеричке вредности ћириличних слова.

Што се тиче короборације, мада се она не јавља углавном у црквеним актима, чињеница је да се јавља у актима Душана, данас доступним, иако је неуједначена. Чак и по том питању јавља се разлика између верзија па се у I утврди јавља само поводом помињања потврде у виду хрисовуље и општег слагања протатског сабора, док се у II иста реч додатно јавља и испред датума, поново у вези помена акта.²⁸

Сам потпис, као и интитулација, спорног су тумачења. Стога не улазећи овде у полемику коришћења речи самодржац и питање проширења титуле, а посебно што су у питању преписи, који су током времена очигледно претпели извесне измене треба само истаћи да формула *в Христу Бога благоверни*, спада у уобичајни тип српских владарских аката, као и да епитет христольубиви спада у оне коришћене.²⁹ Што се тиче

²⁸ С. Станојевић, *Короборација*, Глас СКА 106 (1923) 14,15; Д. Аврамовић, *Описање*, 50; Н. Порчић, *Дипломатички обрасци*, 143.

²⁹ С. Станојевић, *Потпис*, Глас СКА 106 (1923) 33; Н. Порчић, *Дипломатички обрасци*, 201. Иначе потпис са речју самодржац, коришћен је у дипломатици Немањића, као и касније, а уочено је и да се различите одреднице јављају у појединим, па и оним аутентичним актима. Такође је познато и да интитулација, не мора да одговара у потпуности и фактичком стању. С. Станојевић, *Интитулација*, 147, 150–151. Иначе било у оквиру интитулације или чешће потписа, титула цара Душана се јавља у више варијанти, у којима се сем Срба и Грка, помињу као одреднице још и Поморје, Бугари, Арбанаси, Западне стране, Албанија, Сав Дис, Деспотат, а које тек треба у будућности и детаљније пописати, према актима, те и суючити у покушају да се још боље територијално одреде, те евентуално и временски прецизирају. За сада у историографији је већ истраживан појам Деспотат, за који је указано да се односи на територије некадашње Епирске деспотовине, а примећено је и да се Поморје, односи на оне новоосвојене морске области, али не и на тачно коју морску обалу. Такође истакнуто је и да се појмови Поморје, сав Дис, Западне стране и Арбанаси/Албанија често преплићу, те и мешају, па и међусобно подразумевају, па се тако под западним странама негде подразумевају Албанија/Арбанаси и сав Дис, док се негде у исте убраја и Поморје, па би можда могла бити и у питању и морска обала ка западу, односно обала уз Јадранско и Јонско море. Додатно указано је и да сам термин Дис, на грчком значи и Запад, те је вероватно исти термин и преузет у сличном значењу, као и да се термин

примерака, судећи по остављеним описима и препису Аврамовића, у верзији I, се налази крст са словима ИС–ХС, НИ–КА, у II је у питању прст крст, док у III уопште нема симболичке инвокације испред потписа.

Просопографски подаци

У претходним свескама Старог српског архива већ су донети следећи просопографски подаци: **Стефан Немања – свети Симеон, Расенко Немањић – свети Сава, Стефан Душан, игуман Гервасије, прот Исак**, према *Прегледу*, ССА 10 (2011) XLVI–LV (Д. Јечменица), као и према *Региструма* у ССА 11 (2012) – ССА 15 (2016).¹

Мада се у овом тренутку попис црквених лица сматра фиктивним у историографији, ипак постоје извесне разлике у поменута четири акта, и то не само у редоследу. Стoga доносимо попис истих, према њивовом месту појављивања у Хил. 34 – II, као и разлике, у односу на остale помене у Хил. 33, 34, те Chil. 136, 137. Где је било могуће, дат је и попис претходника односно наследника положаја, или је указано на евентуалну идентификацију поједине личности. Како се иста литература не би наводила више пута, за попис упућујемо на акт изнад приређен и наведене збирке повеља М. Аврамовића (*Описање*) за Хил. 34–I, Л. Петита и В. Кораблева (*Actes de Chilandar I*) за Chil. 136, 137. и

Албанија и касније јавља у појединим актима Симеона–Синише. Одредница Бугари, бележи не само у бројним актима Душана, већ и да има мишљења да се исти налазе у његовој титулатири још у краљевском периоду владања. О потписима Душана, варијантама поменутих појмова, тумачењу аутентичности акта у којима се налазе, те узорима за исте и политичким околностима, видети: J.Schafarik, *Acta Archivi Veneti, speculantia ad historiam Serborum et reliquorum Slavorum meridionalium*, F. I., Belgrad, 1860, 44–45 No. XLI; Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slovenstva i Mletačke republike II*, Zagreb 1877, 233; Š. Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca*, Zagreb, 1875, 86–87, са бројним варијантама и пописом извора; С. Станојевић, *Потпис*, 40–42; М. Динић, *Српска владарска титула за време царства*, ЗРВИ 5 (1958) 9–17; М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд, 1951, 87–118; Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан, краљ и цар*, Београд, 2005, 160–161, 186–188; М. Благојевић, *Арбанаси у светlosti најстаријих српских извора*, Зборник МС за историју 75–76 (2007) 7–22; Д. Живојиновић, *Христовља краља Стефана Душана Хрусијском пиргу о поклону села Гайдарохора*, ССА 6 (2007) 91–92, 95; С. Шаркић, *Владарске титуле у средњовековној Србији*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 2 (2012) 29, 32–33; С. Пириватрић, *Улазак Стефана Душана у царство*, ЗРВИ 44 (2007) 381–409. О речи самодржац и титули у Душановим актима у новије време и: Н. Порчић, *Дипломатички обрасци*, 199 нап. 3, 201–202. Такође детаљније и у претходним бројевима ССА.

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару рад М. Ивановића (*Лажна хрисовуља*) за Хил. 33–I, II, сл. 1, 2. За по-мен епископа Нифона и великог економа Матеја у Chil. 136, в. изнад.

Цар Алексије, 22 (ред у изворнику) – Алексије III Анђео, византијски цар од 1195 до 1203, отац Евдокије, прве жене Стефана Прво-венчаног.

Извори и литература: С. Пириватрић, *Грчки цар Алексије у првим житијима Светог Симеона Немање*, ЗРВИ ЛIII (2016) 255–273, са изворима и ст. литератуrom.

Герман, прот, 27, 28, 46 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Пре њега је последњи познати прота Нифон, који се поудано јавља као прот марта 1347, а у фебруару, мају и октобру 1348, на месту прота је Андоније (Антоније).

Извори и литература: *Actes du Prôtaton*, 137–138. О Антонију: Д. Живојиновић, *Фалсификовани акт хиландарског братског сабора*, 67, са изворима и старијом литературом.

Акације, јеромонах велике и часне царске Лавре игуман, 46 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Није познат из других докумената. Иначе сам попис игумана Лавре има доста непознаница. У периодима од евентуалног интереса од 1322, до децембра 1325, јављају се на том месту Макарије и Јоаникије, а 1329–1330, можда Григорије. Јуна 1345. и јануара 1351, на том месту је Нифон.

Извори: *Actes de Lavra. IV. Études historiques – Actes serbes – Compléments et Index*, par P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, et Denise Papachryssanthou, avec la collaboration de S. Çirković, Paris, 1982, 21, 62.

Корнилије, јеремонах, обитељи Ватопеда игуман, 47 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Није познат из других извора. На том месту је Томас маја 1325, а 1345–1347 Григорије.

Извори: *Actes de Vatopédi I*, par J. Bompaire, J. Lefort, Vassiliki Kravari, Ch. Giros, Paris, 2001, 52; *Actes de Vatopédi II*, par Lefort J., Kravari V., Giros Ch., Smyrlis K, Paris, 2006, 47.

Нил, јеромонах, часне обитељи Иверске игуман, 47 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–II, Chil. 137. У Хил. 34–I, уместо Нила, јавља се на истом месту Харлампије, а у Chil. 136, јавља се Јован, као игуман Иверски и то не на четвром, већ на последњем месту, док се на четвртом месту јавља истоимени игуман, али као јеромонах Георгијеве обитељи, потписан грузијски, што свакако упућује да је исто лице у питању. Зашто је поново дописан ћирилицом на kraју, остаје нејасно, мада је могуће да је писар или преписивач његов потпис из неког раз-

лога дописао. Ни о једном од њих нема других података Као игуман посведочен је Јоаникије новембра 1324, септембра 1325. и марта 1326, па се затим јавља 1339 и 1340 можда Антон, те септембра 1344 и марта 1347 Андреј. Један Јован се јавља 1363, али је име познато из ранијег периода, а носио га је већи број игумана.

Извори: *Actes d'Iviron. III. De 1204 à 1328*, par J. Lefort, N. Oikonomidès, Denise Papachryssanthou, Vassiliki Kravari, avec la collaboration d'Hélène Métrévéli, 1994, 9–10; *Actes d'Iviron. IV. De 1328 au début du XVIe siècle*, par J. Lefort, N. Oikonomidès, Denise Papachryssanthou, Vassiliki Kravari, avec la collaboration d'Hélène Métrévéli, 1995, 39–40

Павле јеромонах, Ксиропотаму игуман, 48 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Није познат из других докумената. На том месту се марта 1347 налази Неофит, који се помиње и око 1350 на акту без датума. Ипак сам поредак игумана у периоду од августа 1322, када се спомиње Атанасије, па све до помена Неофита, укључујући исти остаје нејасан пошто се у том периоду преплићу имена неколико игумана, попут Матеја и Јакова, па је било мишљења да је Јаков и игуман и то у периоду од 1325–1349.

Извори и литература: *Actes de Xéropotamou*, par J. Bompaire, 1964, 18; *Actes de Vatopédi II*, 203 № 94.

Елеудерије – Елефтерије, јеромонах, Сфимену игуман, 48 – јавља се у: Хил. 34–I, II и Chil. 137. У Хил. 33–I, II и Chil. 136, пише Елефтерије. На том месту се марта 1347 налази Матеј, а 1325. Гордије, 1335–36. Григорије Палама.

Извори и литература: *Actes d'Esphigménou*, par J. Lefort, 1973, 30–31; *Actes de Vatopédi II*, 203 №. 94.

Лаврентије, јеромонах, Каракалу игуман, 48 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Од познатих игумана Каракала чак и у ширем периоду познати су Јакинтије Керамеј, који се јавља више пута у периоду од 1312. до 1333, а истовремено се 1316 јавља Матеј, 1330. Игнације (истоимени је потписник и акта из 1350), затим се у периоду 1338–1348, јавља Исак Кинам, који је потписан као игуман марта 1347, а јавља се и 1348.

Извори и литература: C. Pavlikianov, *The Byzantine Documents of the Athonite Monastery of Karakallou*, 27–29, 52, нап. 4, 5.

Јоаким, јеромонах, Русику игуман, 48–49 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Међутим док се у Хил. 34–I, II, налази на осмом месту, у Хил. 33–I, II, и Chil. 137. се налази на деветом, а на осмом се налази Констанције, игуман Пантократора, који се иначе уопште не

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

јавља у Хил. 34—I, II, као ни у Chil. 136. Јоаким није познат из других извора. На том месту се маја 1325. налази Јован, а затим тек 1349. Исаја.

Извори: *Actes de Saint-Pantéléèmōn*, par P. Lemerle, G. Dagron et S. Ćirković, 1982, 11–12, 18.

Ромил, јеромонах, Дохијару игуман, 49 – јавља се у: Хил. 33—I, II, Хил. 34—I, II, Chil. 136, Chil. 137. Није познат из других извора. На том месту је Макаир 1322, исте године Филип, затим Матеј маја 1325, те Нифон септембра 1344, Мелетије марта 1347, те Григорије 1355.

Извори: *Actes de Docheiariou*, par N. Oikonomidès, 1984, 25–26.

Варлаам, јеромонах, Ксенофу игуман, 49 – јавља се у: Хил. 33—I, II, Хил. 34—I, II, Chil. 136, Chil. 137. Као и у случају других манастира и попис игумана Ксенофа није целовит, иако је познат нешто већи број имена. Током 1347 и 1348, на месту игумана се поуздано помињу Клеоник (марта 1347, децембра 1347, фебруара 1348) и Калистрат (августа 1348). Иначе Варлам се помиње као игуман, али нешто раније, у периоду од марта 1312. до маја 1325.

Извори и литература: *Actes de Xénophon*, par D. Papachryssanthou, 1986, 19–22, 47; *Actes de Vatopédi* II, 203 № 94.

Матдеј (Матеј), јеромонах, Филотеју игуман, 49–50 – јавља се у: Хил. 33—I, Хил. 34—I, II, Chil. 136, Chil. 137. Уместо њега, Тимотеј у Хил. 33—I. На том месту се марта 1347. налази Лука, а изгледа и маја 1348.

Извори и литература: N.Oikonomides, *Actes de Dionysiou*, Paris, P. Lethieulleux, 1968, 3–4 н.2; *Actes de Vatopédi* II, 203 № 94.

Пајсије, јеромонах, Кастанониту игуман, 50 – јавља се у: Хил. 33—I, II, Хил. 34—I, II, Chil. 136, Chil. 137. Познат је само из ових докумената. За сада на основу поузданих акта, познато је само неколико имена игумана овог манастира, попут Висариона, последњи пут поменутог 1316, или Констанција из 1365, а већи број потврђених имена припада тек периоду од XV века надаље.

Извори и литература: *Actes de Kastamonitou*, par N. Oikonomidès, 1978, 10.

Теодул, јеромонах, Алупу игуман, 50 – јавља се у: Хил. 33—I, II, Хил. 34—I, II, Chil. 136, Chil. 137. На том месту се марта 1347, а можда и током 1348, налази Теодосије, док се 1348, наводи и Мартирије, та-које потврђен само у том једном акту цара Душана, а исте године јавља се и један Теодул, мада се за тај акт сматра да је дошло до грешке писара, те да је у питању Теодосије. Иначе Теодул се као алупски игуман јавља 1325. и 1326, а 1326. је и потписник помињаног акта – Chil. 111 о поседима Шкорпије.

Извори и литература: L. Petit, B. Korablev, *Actes de Chilandar I, Actes grecs*, 230, 287, No. 111; *Actes de Kutlumus*, 16–17; *Actes de Vatopédi II*, 203 № 94; Д. Живојиновић, *Хрисовуља цара Стефана Душана келији Светог Саве Јерусалимског у Кареји*, ССА 1 (2002) 76; М. Живојиновић, *Комитиса*, 288 нап. 71.

Макарије, јеромонах, Зографу игуман, 50–51 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Међутим у Chil. 136, он и Максим се налазе иза Јоаникија игумана Кутлумуша, па се ту опет ред помера. На том месту се марта 1347 налази Арсеније, а сматра се да је исти на месту игумана до 1350. Као и у другим случајевима ни овде спискови нису детаљни, а у ужем временском периоду јавља се и више личности паралелно, попут Аврама (1316–1320, 1327–1330), Роман (1321), Јован (1322), Серапион (1330), поменути Арсеније, те Дамјан у међувремену 1348. године.

Извори и литература: *Actes de Vatopédi II*, 203 № 94; К. Павликянов, *История на българския светогорски манастир Зограф от 980 до 1804 г. Свидетелствата на двадесет и седем неизвестни документа*, София 2005, 106–108.

Максим, јеромонах, Симеоновој Петри обитељи игуман, 51 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–I, II, Chil. 136, Chil. 137. Није познат из других докумената.

Јоаникије, јеромонах, Кутлумушу игуман, 51 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–II, Chil. 136, Chil. 137. У Chil. 136, исти се наводи два места изнад. У Хил. 34–I, овде се уместо Кутлумушиша наводи Харитонова обитељ, са истоименим јеромонахом Јоаникијем, што би упућивало да је писац ове верзије знао за значај игумана Харитона. О овом Јоаникију нема никаквих других података. На том месту се децембра 1347. и маја 1348. јавља Теофил, док се пре њега као игуман јавља Теостерикт 1322, 1325, 1326, и 1334. Од поменутих, Теостерикт се јавља и као потписник Chil.111, док је Теофил потписник акта о давању келије Плаке хиландарском малом манастиру св. Саве, децембра 1347.

Извори и литература: *Actes de Kutlumus*, 7, 25; *Actes de Vatopédi II*, 203 № 94; М. Живојиновић, *Манастир Плака у Кареји*, ЗРВИ 44–1 (2007) 174, 178–179.

Калистрат, Григоријевој обитељи јеромонах, 51–52 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–II, Chil. 136, Chil. 137. Није познат из других акта. У вези питања јављања овог манастира, видети изнад.

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

Пахомије, Светог Павла обитељи јеромонах, 52 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–II, Chil. 136, Chil. 137. У Chil. 136, замењена су места Пахомију и Теодосију.

Теодосије, Дионисијевој обитељи јеромонах, 52 – јавља се у: Хил. 33–I, II, Хил. 34–II, Chil. 136, Chil. 137. О Теодосију нема података у другим актима, а како је изнад поменуто и сам статус обитељи у време датирања овог акта је неизвестан. Познато је да Дионисије има титулу игумана своје заједнице 1355, а да се 1362/63, јавља на месту игумана св. Јована Продрома, односно каснијег Дионисијевог манастира. Једини Теодосије који би се са истим можда могао довести у везу је његов брат и игуман Филотеја.

Извори и литература: N. Oikonomides, *Actes de Dionysiou*, Paris, P. Lethieilleux, 1968, 3–20.

Важнији појмови и установе

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњени следећи појмови и установе: **самодржац**, **Стефан**, **кир**, **игуман**, **братаја**, **јеромонах**, **збор**, **архијереј**, **царство ми**, **прот** (протат), **перпера**, **хрисовуља**, **сабор**, **сињор**, **међа**, **гумно**, **златопечатна хрисовуља**, **златопечатно слово**, према *Прегледу*, ССА 10 (2011) LVI–LXI (Д. Јечменица), као и према *Региструма* у ССА 11 (2012) – ССА 15 (2016).

Перпера велика, 23 (ред у изворнику) – До сада је изнето више различитих мишљења на шта се односи термин перпера велика, па се иста тумачи било као домаћи, али и као венецијански златник, а на основу овог помена Решетар заведен датумом акта, указује да је вероватно у питању теки златник цара Душанов, и процењује да велика перпера садржи око три мале. Иначе термин велика перпера јавља се како у Дубровнику, тако и у другим актима а бележи се и током каснијег периода. Да ли се термин односи на већи и солиднији новац, као и на чији и када, или се може схватити и као обрачунска мера попут саме перпере, за сада није утврђено, нити посебно разматрано.

Извори и литература: Š. Ljubić, *Na obrani pravosti staro-srpskih zlatnih novaca*, Rad JAZU XXXIV (1876) 101–102, уп. П. Срећковић, *Историја српскога народа*, 537. Тако се примера ради велика перпера помиње и као новчанији део мираза Дубровнику, а јавља се и велика которска перпера: Ђ. Тошић, *Требињци и Захумљани у средњовјековном Котору*, Истраживања 16 (2005) 224; Ђ. Тошић, *Никола Бокшић – на странпутци пословне каријере*, ИЧ LIX (2010) 159 нап. 19. За акт Андроника: Г. Острогорски, *Комитиса и светогорски манастири*, ЗРВИ 13 (1971) 228.

Златица, 30 – назив златица јавља се у бројним српским средњовековним изворима, као и каснијим, у значењу златника, односно златног новца. Има мишљења да се термин односи на домаћу златну монету. Међутим треба имати у виду да се исти као синоним за златни новац бележи и у другим словенским редакцијама, као и да је познат рано, судећи да се користи и у Супрасельском кодексу. Обзиром на дугу употребу овог термина, тешко је не само одредити вредност златице у поједином периоду, већ и сравнити на шта се у ком тренутку односи, осим у случају када постоји савремени извор који говори о вредности. Тако каснији помен златице, ову изједначава са 40 аспри. Стога није немогуће ни да је у питању назив за обрачунску монету, попут перпере или златника. Овај термин парапелно се јавља и као мера за површину земљишта.

Извори и литература: F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeolatinum: emendatum auctum*, Neudruck der Ausgabe Wien 1862–65, Aalen: Scientia Verlag, 1977, 226; Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*. Дио 1, Биоград 1863, 379; С. Новаковић, *Приповетка о Александру Великом у старој српској књижевности*, Гласник СУД 9 (1878) 42; И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка*, т. 1, Санктпетербургъ, 1893, 981; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика VII*, Београд, 1971, 56; *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой, Москва 1994, 237. О истоименој мери за земљу: ЛССВ, passim.

Варница, 37 – Према тумачењима Ф. Миклошића и Ђ. Даничића, у питању је назив за кречану, односно пећ за печење креча. Ипак треба скренути пажњу да је иста најпре у вези са старијим *варъ*, чије је првобитно значење жар, те да иза назива свакако треба тражити пећ, али за сада није сигурно и да ли заиста за креч. Под истим термином *варъ*, тако се у руској редакцији јавља и термин смола, битумен, док се термин варница може односити и на погон за прераду соли, односно огњишта или пећи на којима се иста кувала ради испарања. Као кречана спомиње се у турском акту о утврђивању граница 1485/86.

Извори и литература: F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeolatinum*, 56, 57; Ђ. Даничић, *Рјечник*, 103; И. И. Срезневский, *Материалы*, 230; *Старославянский словарь*, 109; А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 280.

Вруља, 39 – извор, врело, врело које како/моћно избија, врије, хучи или понире. Иако се назив често бележи у крашким пределима, или у вези са обалом, ипак зависи и од локалног језичког ареала. У основи се налази глагол *врети*.

Извори и литература: F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeolatinum*, 76; D. Brozović Rončević, *Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnom*

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару *hrvatskom jezičnom području*, Folia onomastica Croatica 6 (1997) 9, 33–34; М. Furlan, *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 2013, 137.

Топографски подаци

Топографске податке објављене у претходним свескама *Старог српског архива*: **Света Гора**, **Хиландар**, **Зиг**, **Велика Бигла** (Бигла), **Велика часна царска лавра**, **Ватопед**, **Иверски манастир**, **Ксиропотам**, **Свигмен**, **Каракал**, **Руски манастир** (Русик), **Дохијар**, **Ксеноф**, **Филотеј**, **Кастамонит**, **Алупски манастир**, **Зограф**, **Симонопетра**, **Кутлумуш**, **Григоријева обитељ**, **Свети Павле обитељ**, **Дионисијева обитељ**, **Превлака**, видети према: *Прегледу*, ССА 10 (2011) LXII–LXVIII (Д. Јечменица) и према *Регитрима* у ССА 11 (2012) – ССА 14 (2015), као и посебно у раду М. Ивановића (*Лажна христовуља*), ССА 14 (2015) 59–63, који доноси издање Хил. 33.

Презентованим подацима треба додати и оне у оквиру француске колекције критичких издања светогорских документа, *Archives de l’Athos*. У пратећим текстовима истих убицирани су и идентификовани и помени појединих топографских назива из овог акта, који се јављају унутар светогорских архива, често у виду међника или поседа, у зависности од појединог случаја, а обрађен је детаљније и метох Хиландара до 1319, укључујући поседе на Атосу. Видети: *Actes de Chilandar I, Des origines à 1319*, 53–60, са картама, а за називе: **Какодиава**, 38; **Сикамија**, 38; **Каладендра**, 40, и: *Actes de Vatopedi I*, 29–31, такође са детаљним картама. Додатно, карте са појединим топонимима и међницима, а у вези арза из 1485/86, укључујући и Сикамију (дрво дуда између пиргова Ватопеда и Хиландара) и Каладенду (велико дрво, храст), доноси А. Фотић, а у ту се помињу и два непозната топонима у оквиру разграничења: **Перчинба**, на почетку границе, и **Карголог** негде у близини Зига, а у каснијем опису тог предела се јавља и велика њива поред Каладенре. А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 251, 252–253, 279, 280, 281. За термин Карголог и његову употребу и шире значење, па и у смислу замочварене воде са трском, као и термин *Sykia*, у смислу смоќве: K. P. Kyranoudis, *Linguistic Evidence on the Natural Environment of Halkidiki: Oiconyms and Toponyms*, Mines, Olives and Monasteries. Aspects of Halkidiki’s Environmental History, ed. by Basil C. Gounaris, First published by Epikentro Publishers and PHAROS books, Thessaloniki, 2015, 275–276, 284. Што се тиче међника тамо где се наводе они који се јављају у Хил. 33, на исто је указано ниже.

Ливада, 19, 25, 28 – негде између границе Зига и Шкорпије, судећи према податку да је након куповине исте, као и цркве Св. Николе, дата територија могла да се обједини заједно са претходним међама.

Храм Св. архијереја и чудотворца Николи, познат као Палиокометица, 19, 20, 25, 26, 29 – Према Р. Грујићу Палиокометица се налазила у близини Куметице (Старе Комитисе), негде на југу од северног царског пута. Акта из турског времена, помињу пирг *Стара Куметица*, на чијем врху се у једној од просторија налазила мала црква.

Извори и литература: М. Грујић, *Топографија хиландарских метохија у Солунској и Струмској области*, Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу, 1924, 517–32. А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 278, 279.

Шкорпија, 21, 24, 36; **међа шкорпијска**, 26, 31 – Назив Шкорпија у актима се јавља најпре као име манастира, а затим и келије, али и места, вероватно у значењу метохије овог, или атара места Шкорпије, односно дела инкорпорираног у поседе Хиландара. Судећи према каснијим турским актима, налазио се у атару Аладијаве, унутар области Комитисе.

У вези Хиландара, помиње се поводом сукоба око њива, у поседу некадашњег манастира Хремицене, шездесетих XIII века (после 1253), када је одлучено у корист Хиландара. Сукоб је био наслеђен из ранијег времена, када су се још тада постојећи манастири Зиг и Хремицена спорили око земљишта, у другој деценији XI века. Како је Хремицена припала Шкорпији после 1018, а Зиг Хиландару 1199, у време св. Саве сукоб је пренесен на ове манастире. Такође у поседу Шкорпије нашла се и некадашња Хромитица. Са опадањем Шкорпије у 13. веку, њено земљиште постало је окосница сукоба између манастира чија су се властелинства налазила у близини. Територија Хромитице припала је Хиландару, пошто се његов пирг налазио најближе истој, па је на основу тога Хиландар плаћао Шкорпији 9 перпера годишње, а посед Хремицене, у близини Зига такође. Тако су се поједини делови територије Шкорпије најкасније деведесетих 13. века, а на основу одлука Протата нашли у поседу Хиландара. Сем поменутих дати су му и један мањи комад земље око 1290, а затим и већи пре 1294, након чега је Шкорпији на основу одлуке из новембра 1294, враћен онај мањи, дат око 1290. Како због опадања Шкорпије, тако и због сопствене потребе за новцем, Протат је након првобитног уступања манастира шкорпијског манастиру Караклу, продао маја 1325. и сам манастир шкорпијски посвећен св. Николи Чудотворцу Хиландару, о чему је издата и потврда Андроника II, маја 1326. Ипак око поседовања места Шкорпије, односно земљишта у њего-

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

вом атару, сукоби су настављени, сада са новим кругом суседних властелинства. За време Стефана Душана, питање овог хиландарског поседа заоштрено је поново пре 1344, када је тадашњи прот, покушао да манастир Шкорпијски и његове поседе поврати. Сукоб је окончан простагмом цара Јована V из 1344, којом је решено да се ови или врате у посед Хиландара, или да се истом манастиру исплати све уложено, а да је спор и трајао, говоре и подаци из тог акта, из којих се сазнаје да је у током спора консултован и патријарх, на основу чије одлуке је цар и издао пресуду. Након тога, ови су остали у власништву Хиландара.

Сем каснијих сукоба са Зографом око земље у Комитиси, односно зимског пашњака, Хиландар се око земљишта на тој територији спорио и са Иверским манастиром, такође пре 1486. У том сукобу се поново помиње Шкорпија, чију је територију том приликом Хиландар желео да прошири, на рачун Кометисе, односно у датом случају Старе Куметице. О томе доноси обавештења и каснији акт, патријарха Ђирила, из 1622, који се поводом новог сукоба, позива на одлуку патријарха Симона из јула 1486, чији извод акта и сам доноси, а исти је сачуван и у акту патријарха Серафима из 1784 у изводу. Мада је 1486. пресуђено у корист Иверског манастира, питање пашњака за биволе у поседу Ивирона, био је предмет сукоба и касније: 1503, 1548, 1613, 1614, а од 1614, обухватио је и оближњу територију у Стиљару. Разлика између акта прота Исака и Симеона из 1485, у ком је право Ивирона проширено на целу Комитису, па чак и на заједнички пирг тада изграђен, отворила је пут новим размирицама. Свакако непрецизни називи коришћени спорадично у изворима указују да је тешко разликовати када се и о ком простору тачно ради како у питању Шкорпије, тако и око поимања исте у односу на Комитису, односно када се ради о атару, области, а када о централном насељу и ком тачно. Током каснијег периода, Хиландар је додатно проширио свој посед Шкорпије 1623, откупом нових њива, у близини старих.

Извори и литература: Г. Острогорски, *Комитиса и светогорски манастири*, ЗРВИ 13 (1971) 223, 235 и даље; М. Живојиновић, *Историја Хиландара I*, 67, 151–152, 212–213; А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 277, 280; М. Živojinović, *Le monastère de Chilandar et ses métroques*, 46–47, 50–56 нап. 143; М. Живојиновић, *Манастир Плака*, 175, 176; С. Мишић, М. Копривица, *Општа хрисовуља*, 102; С. Pavlikianov, *The Byzantine Documents of the Athonite Monastery of Karakallou*, 28.

Велики пут, 33 – назив се односи уопште на колски пут, мада се овде можда користи и за *саборни пут*, који се помиње у вези са оркинарским ловиштима у Хил. 33.

Извори: М. Ивановић, *Лажна хрисовуља*, 58.

Оркинариј, 33, 44 – изгледа да се овде име односи на кућиште поред хиландарског риболовишта близу рта Стиљара, које се помиње у Хил.33. Ипак треба имати у виду да је сам назив могао да се односи како на свако риболовиште туне, тако и на сам локалитет Оркинија, где је више манастира имало своја риболовишта.

Извори и литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 252–253, 278, 280–282; М. Ивановић, *Лажна хрисовуља*, 58; М. Живојиновић, *Комитиса*, 286, 288.

Топила, 34 – место, вероватно са економском функцијом.

Куметица, 34 – Овде се вероватно мисли на стари село Куметицу, у смислу међника за коју има мишљења да се налазило у метохији зишкој под Виглом, а постојале су Стара и Нова Комитиса. Иначе термин Куметица, односно Комитиса, не само да се протезао на околно земљиште, већ је тим именом означавана и област Атоса, између Превлаке и Свете Горе, за коју је био делом надлежан и Протат. Била је важан привредни и одбрамбени центар. Око територија и права у Комитиси, од риболовних до места за испашу, судили су се атонски манастири скоро непрекидно, а поједни спорови у наставцима су вођени и вековима, па тако између осталих и Хиландара и Зографа, Хиландара и Иверског манастира, Хиландара и Ватопеда, Иверског са Зографом, Иверског и Ватопеда, Ксиропотама и Зографа. Као повод је често истицан принцип коришћености – запуштања дате територије од стране надлежног манастира, а приликом задобијања исте за сопствене потребе примењивано је прече право првог суседства. У тим приликама, као ни у првобитним актима, нису увек јасно означене разлике, када се мисли на место, када на атар истог, а када на ширу област.

Извори и литература: М. Грујић, *Топографија хиландарских метохија*, 517–32; Г. Острогорски, *Комитиса и светогорски манастири*, ЗРВИ 13 (1971) 221–256; М. Живојиновић, *Комитиса*, 279–291.

Трстје, 34 (водица са трстјем, 42) - назив је могао да се однеси на тршчар, односно замочварено подручје са трском, али изгледа да би појам воде са трском могао да се односи и на неки поток. У Хил. 33 два пута се понавља *водица са трстјем*.

Извори и литература: М. Ивановић, *Лажна хрисовуља*, 58. О означавању појединих места на Светој Гори под овим називом детаљније: К. Р. Kyrgaoudis, *Linguistic Evidence on the Natural Environment of Halkidiki: Oiconyms and Toponyms*, 269–272, са изворима и стар. лит.

Царски пут, 34, 39 – Назив је коришћен да означи било старе римске путеве или главне државне, као и јавни пут уопште, а посебно

Повеља цара Стефана Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару

значење имао је на Атосу. Ту долази до поделе путева на саборне и царске у односу на обавезу њиховог одржавања. Саборним су се називали путеви унутар граница Свете Горе, односно до Вигле и њих су одржавали заједно светогорски манастири, а њихов продужетак у световним областима, зван је царским и о њима се старала држава односно цар.

Извори и литература: М. Грујић, *Топографија хиландарских метохија*, 517–32; М. Живојиновић, *Комитиса*, 279.

Ватова крушка, 35 – међник, непознат осим из Хил. 34 и турских акта.

Извори и литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 280.

Велики поток, 35, 36 – према акту, поток испод Шкорпије. Јавља се и у арзу.

Извори и литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 280.

Коњски пут, 37 – мисли се вероватно на локални пут којим се могло проћи коњем, али не и колима. Такође се помиње у арзу.

Извори и литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 281.

Бели брег, 40 – према називу брдо, касније у турским актима као Бели гребен.

Извори и литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 281.

Пиринетра, црвени камен, 41 – У каснијим турским актима прецизира се да је у питању камен на морској обали која се налази преко пута острва Амуљани (Изгорело острво, Магареће острво).

Извори и литература: А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 281–282.

Велико блато, 42 – вероватно назив за неко језеро или бару. Судећи према турским актима, у питању је Велико језеро. Јавља се и у Хил. 33.

Извори и литература: М. Ивановић, *Лажна хрисовуља*, 58. А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 280.

Дубоки поток, 43 – јавља се и у Хил. 33. Ипак за сада остаје нејасно да ли је у питању Дубоки или *Глбоки поток* дословно, односно Глубочица. У актима у вези Комитисе, јављају се оба назива.

Извори и литература: М. Живојиновић, *Комитиса*, 280, 287; М. Ивановић, *Лажна хрисовуља*, 58.

Моливдуз, камен, 44 – судећи према акту Хил. 33, налази се на саборном путу измеђи Вигле и Равнине. Према турским актима у питању је Олобни камен – оловна стена.

Извори и литература: М. Ивановић, *Лажна хрисовуља*, 58; А. Фотић, *Света Гора и Хиландар*, 252–253, 280.

Aleksandra Fostikov

Institut d'Histoire
Belgrade

**THE CHARTER OF EMPEROR STEFAN DUŠAN
ABOUT THE GIFT OF LIVADA AND PALIOKOMETICA
TO THE MONASTERY OF HILANDAR (HIL. 34)**

1348, May 12th

Summary

The charter of Emperor Dušan about the gift of Livada and Palaeokometica (Hil. 34) to the monastery of Chilandar, had at least three copies, one on parchment and two on paper. Today, the one written on parchment, that was in Hilandar, is considered to be lost, while the other two are preserved - one in the Hilandar Archives and the other at the Museum of the Serbian Orthodox Church. Although they are partially different, they were never confronted, nor were they specifically discussed. On their mutual basis as well as their relations with a similar group of acts, it must be concluded that although the versions of Hil. 34 are partially different, they contain certain authentic data, and the act is made on the basis of original grants. Therefore, it is possible to assume the existence of the original act about this gift.

Key words: Stefan Dušan, Hilandar, Livada, Paliokometica, Mount Athos, Komitis, charter, diplomatic counterfeit, collective act.